

Meteoritler dünýä howp salýar

Category: Geň-taňsy wakalar, Kitapcy

написано kitapcy | 26 января, 2025

Meteoritler dünýä howp salýar METEORITLER DÜNYÄ HOWP SALÝAR

1908-nji ýylyň 30-njy iýun güni gije asmany böwsüp çykan äpet ot tutuş Sibiri gündizlige öwürdi. Bu äpet oduň Podkamennaýa Tunguska derýasynyň basseýninde bir ýere gelip düşmegi bilen dörän eýmenç partlamanyň (1000 atom bombasynyň güýjüne barabar) netijesinde 2000 km inedördül meydany tutup duran tokaýlyk ýom-ýok boldy. Ähli janly-jandarlar öldi, agaçlar jem-tekiz boldy, garaz hemme zat yandy. Partamanyň netijesinde asmana göterilen sary renkli radiasiýa şöhlesi Ýewropanyň käbir ýerlerinden hem görnüpdi, güýçli sarsgyn bolsa 200 km uzaklykdaky ýerlere täsir edip, 5000 km uzakdaky ýerlerde-de duýlupdy. Sebitde bir bolmasyz ýagdaýyň bolandygy 1000 km uzakdaky Irkutskiniň Seýsmologiýa merkezinde-de duýlupdy. Hadysanyň syrly taraplary köp ýyllap yüze çykarylmany. Onsuzam partlamanyň netijesinde ýaýran radiasiýa sebäpli 19 ýyllap sebite baryp bolmady.

Uzak wagtlap dowam eden barlaglar gürrüni edilýän partlama kometanyň ýadrosynyň bir asteroidiň demir böleginiň ýa-da meteor ýagşy mahalynda ýere düşen äpet uly meteor böleginiň

(ululygy azyndan 200 metr inedördül bolan) sebäp bolandygy baradaky netijä geldi. Bu hadysa daşy demir perdeli Sowet Soýuzynyň territoriýasynda bolandygy üçin köptaraply barlaglar alyp barmaga-da mümkinçilik bolmandy. Ýöne muňa garamazdan, hadysanyň örän elhenç bolandygy ol sebitiň suratlaryndan-da bellidi.

- **Ilkinjem, soňkam däl**

Beyle betbagtçylyk diňe Podkamennaýa Tunguska derýasynyň basseýninde bolmady. Şu wagta çenli Ýer şaryna birnäçe gezek meteorit gelip düşdi. Munun bilen baglanyşykly geologiki delillere Arizona çölünde, Günbatar Awstraliýadaky «Wolt Greck» kraterinde we Kanadanyň Kwebek sebitindaki «Manicouagan», «New Guebec» hem-de «Glearwater» kraterlerinde duş gelindi.

NASA-nyň düzüminde iş alyp barýan astronomlar. «Meteorlaryň Ýer şarynda döretjek betbagtçylyklary barada gürrüň gozgalanda soralmaly zat munuň bolup biljekdigi ýa-da bilmejekdigi däl-de haçan boljagydyr» diýýärler.

Dünýäniň dürli sebitlerinde meteorlaryň döreden oýlarynyň 200-den gowragynyň tapylmagy, millionlarça ýyllyk taryhyň dowamynda şeýle wakalaryň birnäçe gezek bolandygy meteorlaryň çakyşmagy netijesinde nesli ýiten janly-jandarlar we meteoritleriň ýykyp-ýumran obadyr şäherleri şeýle wakanyň önümizdäki ýyllarda-da bolup biljekdiginiň aýdyň delilidir. Häzirem Gün sistemasynda äpet meteoritleriň onlarçasý örän ýokary tizlik bilen aylanyp ýör. Olaryň haysysynyň Ýer şaryna tarap gaýtjakdygy bolsa hazir iň kelleagyryly meseleleriň biri. Amerikan Kongresi 1990- njy ýylda NASA meteoritleriň döredip biläýjek howpuna garşy barlag geçirmegi tabşyrdy.

Häzir dünýäde meteoritleri öwrenýän we hökümetler tarapyndan goldanylýan ylmy-barlag toparlarynyň birnäçesi bar. Bu toparlaryň hasaplamalaryna görä, potensial howp salýan meteoritleriň sany iki müň töweregi. Olaryň haýsylarynyň Ýer şaryna tarap ýüzüni öwrendigi bolsa heniz anyklananok.

Gaway adalaryndaky howa bazasynda işleýän topar şu wagta çenli 12 sany asman jisimini anyklapdyr. Hünärmenler bularyň arasynda diametri 2 mil bolan jisimleriň hem bardygyny

belleyärler. Ylmy-barlag toparlary öňümizdäki 10 ýylyň içinde Ýere gelip düşmegi ähtimal bolan meteoritleriň ählisine gözegçilik etmäge çalyşýarlar. Maksat döräýmegi mümkin betbagtçylyga garşy wagtynda çäre görmek.

- **Alaç barmyka?**

Astronomlar şeýle howplara garşy dürli çözgütleri hödürleýärler. Esasan-da amerikaly we orsyetli alymlar hem-de ýarag hünärmenleri soňky birnäçe ýylda bu meselä has köp üns berýärler we käbir teklipleri hödürleýärler.

- **Bugartmak**

Bu çözgüde görä meteoritiň üstünde atom bombasy partladylar we şeýlelikde, howp aradan aýrylar. Wodorod bombasyny oýlap tapan Edward Telleriň ýolbaşçylygyndaky alymlar topary bolsa meteoriti kinetik energiýanyň kömegi bilen daş bölegine öwürüp boljakdygyny öňe sürýärler. Bu alymlaryň hödürleýän çözgüdine görä, atom bombasynyň deregine ýörite oklar ulanmak bilen Ýer planetasyna ýetip gelyän meteoritler kiçijik böleklere bölüner. Mysal üçin sagatda 67 müň mil tizlik bilen gelyän meteorit ýörite oka tutular. Bu oklar meteoriti eleme-deşik edip, onuň böleklere pytramagyny üpjün eder. Ýöne bu çözgüdiň aglaba bölegi buzdan ybarat bolan meteoritlere täsir etjekdigine ynanylýar.

Dünýäni asteroidlerden goramak üçin atom bombasynyň ulanylmagyna garsy çykýanlar-da bar. Arizona uniwersitetiniň alymy Žeý Meloş 1 gigatonluk atom bombasynyň dünýä ýetirjek zyýanyň kosmosdaky haýsydyr bir howpdan has güýçli boljakdygyny öňe sürýär.

Meloşyň pikirine görä, ýadro ýaraglaryny ulanmazdan hem dünýäni meteroidlerden halas etmegiň usullary bar. Bu usullaryň biri Gün energiýasyndan peýdalanmak arkaly zyýanly asman jisimleriniň ugruny üýtgetmek pikirine salgylanýar. Bu usula görä ýuka alýuminden ýasalan äpet güberçek aýna kosmosa ýollanyp, asman jisimine ýakyn ýerde ýerleşdiriler. Aýna Günden gelyän energiýany özünde jemlär we ikinji aýnanyň

kömegi bilen-de asman jisimine ýollar. Asman jisiminiň üstünde bir nokada jemlenen Gün şöhlesi asman jisimini partladar. Meloşyň pikirine görä, diametri ýarym mil bolan äpet aýna bir ýyl işlän ýagdaýynda diametri iki mil bolan meteoritiere güýçli täsir edip biler.

Zaman RAHMATULLAÝEW. Geň-taňsy wakalar